

О. М. КРАВЧУК, канд. істор. наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин

e-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вулиця
К. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна

ЧЕХОСЛОВАЦЬКІ АСПЕКТИ У ДОКУМЕНТАХ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В НІМЕЧЧИНІ (1919-1923 РР.)

Мета статті – розглянути особливості висвітлення чехословацьких аспектів у документах посольства УНР в Німеччині у 1919-1923 рр.

Методологія дослідження базована на науково-дослідницьких принципах історизму, системності, об'єктивності, історичному і логічному методах та джерелознавчій критиці.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше в історичній науці аналізується чехословацькі сюжети в документах посольства УНР у Німеччині у 1919-1923 рр. Увагу зосереджено на аналізі інформаційного потенціалу документів з точки зору зовнішньої політики Чехословаччини, відносин ЧСР і УНР, зокрема, діяльності її представників у Празі та їх взаємодії з посольством України у Німеччині, деяких ініціатив радянської України щодо ЧСР.

Висновки. Документи українського представництва у Німеччині є важливим джерелом з історії зовнішньополітичної діяльності УНР. Значна частина цього комплексу документів торкається різних питань взаємодії представництв УНР в Німеччині та Чехословаччині, діяльності українських представників у Празі. Також висвітлюється намагання більшовицьких діячів щодо розкладу української еміграції на теренах Чехословаччини. Внутрішньополітичне становище ЧСР у документах практично не висвітлювалось. Із зовнішньополітичних заходів ЧСР розкривались причини створення Малої Антанти, окремі аспекти ставлення до УНР, розгортання у 1921 р. акції підтримки емігрантів з теренів колишньої царської імперії, події початку встановлення відносин радянської України з Чехословаччиною у 1921 р.

Ключові слова: Україна, Чехословаччина, Німеччина, дипломатія, еміграція.

Як цитувати: Кравчук О. М. Чехословацькі аспекти у документах посольства Української Народної Республіки в Німеччині (1919-1923 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2025. Вип. 41. С. 52-64. <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-05>

In cites: Kravchuk O. M. (2025). Czechoslovak aspects in the documents of the Ukrainian People's Republic embassy in Germany (1919-1923). V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin «History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences», Issue 41, (52-64), <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-05> (in Ukrainian)

Вивчення документальної спадщини українських закордонних дипломатичних представництв доби Української революції 1917-1921 рр. належить до важливих завдань вітчизняної історичної науки. Зокрема, це стосується посольства УНР в Німеччині. Українське представництво у цій країні, що 1918 р. офіційно визнала УНР, мало статус посольства. Це представництво, яке було серед тих, що діяли найдовше, надіслало найбільше інформаційних повідомлень до міністерства закордонних справ УНР. У них, крім німецької тематики,

розглядались подій у сусідніх країнах. Зокрема, на початку 1920 р. тематика повідомлень посольства розширилася за рахунок оглядів, присвячених державам-наступникам Австро-Угорщини. Копії повідомлень відправлялись також Надзвичайній дипломатичній місії УНР у Чехословаччині [2, с. 14, 98]. На жаль, не всі з них збереглися, наприклад, «інформації про Чехію» від 26 лютого і 9 березня 1920 р. та звіт, присвячений Чехії від 25 січня 1921 р. [2, с. 98, 154].

Втім, наявний комплекс відповідних документів, уможлиблює не тільки аналіз повідомлень посольства про політику німецького уряду щодо УНР, а й особливості висвітлення зовнішньополітичних заходів Чехословацької республіки (далі – ЧСР), зокрема, різних аспектів її української політики.

Матеріали посольства УНР в Німеччині формувалися на основі розвідувальної інформації, отримувалися від європейських, насамперед, німецьких установ [2, с. 98]. Також джерелом інформації стали особисті контакти з представниками дипломатичного корпусу, отриманих під час прийомів у посольстві УНР в Берліні, де були присутні дипломати ЧСР, наприклад, у грудні 1920 р. і лютому 1921 р. [2, с. 180]. Крім того, використовувались матеріали чеської преси, яку передплачувало посольство [2, с. 53]. У зв'язку з тим, що частину архіву представництва УНР в Чехословаччині його очільник М. Славінський знищив при припиненні діяльності установи [16, с. 368], чехословацькі сюжети документів українського посольства в Німеччині мають важливе значення для з'ясування поінформованості вищого українського керівництва про події в ЧСР, взаємодії представників УНР в Німеччині та Чехословаччині.

Мета статті полягає у розкритті особливостей висвітлення чехословацьких аспектів у документах посольства УНР в Німеччині у 1919-1923 рр. Зокрема, розглядається інформування і оцінка посольством окремих зовнішньополітичних заходів перших років незалежної Чехословаччини, зокрема, відносин з українськими державними утвореннями. Також показується висвітлення у документах посольства початку чехословацької акції допомоги емігрантам з теренів колишньої царської імперії та вплив зовнішніх чинників на становище країни.

Зазначена тема не стала предметом дослідження науковців. Однак окремі аспекти проблематики піднімалися у статтях про діяльність представництв УНР у Німеччині (В. Заболотнюк, Н. Кривець та інші) [7; 9] та ЧСР (Т. Осташко і В. Соловійова, В. Очеретяний, Г. Стрельський та інші) [11; 15; 13; 14; 16], працях про інформаційний потенціал дипломатичних арівів УНР (В. Кавунник, І. Матяш, Т. Осташко і В. Соловійова та інші) [8; 10; 12].

Основним джерелом виступила перша частина опублікованого в 2021 р. збірника «Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Посольство в Німеччині. ...» [2]. Збірник, упорядником якого виступив В. Кавунник, містить різноманітні повідомлення очільників представництва УНР в Німеччині – Ф. Штейнгеля, М. Порша, Р. Смаль-Стоцького та звіти Дипломатичного відділу до українського міністерства закордонних справ. Із лютого 1919 р. посольство очолював М. Порш. Після його відкликання з посади на межі 1920-1921 рр., повіреним у справах (*chargé d'affaires*) УНР у Німеччині до початку 1923 р. був Р. Смаль-Стоцький [7, с. 43]. На жаль, у збірнику не подані циркуляри міністерства закордонних справ (далі – МЗС) УНР посольству в Німеччині, що містяться у фондах ЦДАВО України. Ці матеріали використовувались у дослідженні, як і інші опубліковані документальні збірники [17; 18; 20] та фахова література. Цитати із джерел подано мовою оригіналу.

Чехословаччині присвячена частина інформаційних повідомлень посольства УНР в Німеччині. Документи посольства УНР в Німеччині майже не висвітлюють внутрішньополітичного становища ЧСР, за винятком низки доповідей, підготовлених весною 1920 р., у яких зверталась увага на успіхи політичного розвитку цієї країни. Так, 1 квітня зауважувалось, що «чехи ... політично найскоріше сконсолідувались ...» [2, с. 91]. 25 травня 1920 р. у доповіді С. Петлюрі, підкреслюючи послідовну демократичну політику в Чехії, М. Порш відзначав, що вона «zasлугує на пильну увагу із нашого боку» [2, с. 93].

Більша частина документів посольства УНР у Німеччині про ЧСР стосується чехословацько-українських відносин. Чехословаччина вперше згадується у доповіді М. Порша МЗС УНР від 22 липня 1919 р. у зв'язку з питанням воїнів Української галицької армії (далі – УГА). Посол повідомляв, що Українська військова місія для справ полонених у Німеччині «підключається також інтернованими українськими січовиками, що під натиском поляків перейшли в Чехію, а потім і в Німеччину...» [2, с. 55]. Надалі ця тематика ще декілька разів з'являлася у документах посольства. Так, у повідомленні від 12 січня 1921 р. міститься інформація про допомогу приблизно 300 українським полоненим і біженцям у серпні 1920 – січні 1921 р. Це, переважно, були галичани, які тікали з польського полону й через Німеччину пробиралися до ЧСР [2, с. 156]. Про інтернованих воїнів УГА згадується 2 серпня 1920 р. у повідомленні повіреного Р. Смаль-Стоцького міністру закордонних справ А. Ніковському. У документі зазначалось, що серед відомостей, які «перевірити тяжко», є про ті, що повідомляють про плани «ужиття військових формацій у Чехословаччині для обсадження Галичини» [2, с. 108]. Цікавою є реакція на цей документ влади УНР. МЗС повідомило 16 серпня 1920 р. посольство про реакцію С. Петлюри на цей лист. Він вважав, що використання українських військових формувань в ЧСР для зайняття Галичини є черговою провокаційною фантазією, оскільки за відомостями Генштабу УНР, їх «в Чехії дуже замало, щоб цей намір, колиб він існував, перевести в життя. Що до так зван. галицької бригади в Чехії, то її кількість не перевищує п'яти с половиною тисяч; бригада ця, під зглядом моральним, є нездорова і не боездатна. Всякі поголоски з приводу бригади [є] черговим маневром, розрахунком: А) деякими галицькими льокальними політиками на ускладнення позиції Уряду У.Н.Р. або Б) більшовицьким галицьким елементом на зужиття бригади для зазначеної цілі. Як перша, так і друга [є] річ нереальна. Бригада не озброєна і більшість її уживається чехами для робіт» [19, ф. 1429, оп. 2, спр. 18, арк. 36-36 зв.].

Також у документах українського представництва в Німеччині відбито окремі аспекти діяльності у Празі дипломатичної місії УНР на чолі з М. Славінським.

У резюме наради дипломатичних представників України у Карлових Варах (Чехословаччина) (6-16 серпня 1919 р.), підготовленої М. Поршем, ЧСР згадувалася серед тих держав, з якими Україна «заприязнитися мусить» через «сильні економічні і політичні причини» [2, с. 59; 12, с. 98]. З допомогою цих держав, а саме Румунії, Польщі, ЧСР, Італії, а також Фінляндії, М. Порш також пов'язував злобуття підтримки «сучасних гегемонів – Англії і Америки» [2, с. 60; 12, с. 98].

Оцінок політики ЧСР щодо УНР зазначені документи не містять. Прикметно, що у своєму інтерв'ю часопису «Воля», опублікованому 12 червня 1920 р., М. Славінський оцінював політику ЧСР щодо України як дружній нейтралітет.

Але певні ускладнення у діяльності місії у Празі все ж існували. У листі з Берліна послу УНР у Великій Британії А. Марголіну від 27 січня 1920 р. М. Порш констатував: «На жаль, розпочали чехи проти Славінського боротьбу в пресі, а це в нашій справі не помагає» [2, с. 225-226]. Доповідь М. Порша С. Петлюрі 25 травня 1920 р. стверджувалося: «підноситься навіть («Právo lidu») питання про усунення нашого дипломатичного представника» [2, с. 92 - 93]. У даному випадку проявилася негативна реакція чехословацької громадськості на союз УНР і Польщі 1920 р.

Загалом, М. Порш оцінював діяльність М. Славінського на посаді голови місії неоднозначно. У своїх пропозиціях щодо реорганізації мережі українських дипломатичних осередків, висловлених очільнику МЗС УНР А. Лівичку 1 квітня 1920 р. пропонував залишити представництво у Празі, якому мали підпорядковуватись дипломатичні агенти УНР в Угорщині, Королівстві сербів, хорватів і словенців і Австрії [2, с. 91]. Але пізніше, 24-25 серпня 1920 р., у повідомленні міністру закордонних справ УНР, М. Порш критикував проантантівську спрямованість українських дипломатів, зокрема, М. Славінського [2, с. 100 - 104].

Р. Смаль-Стоцький на посаді де факто керівника посольства у Берліні 26 січня 1921 р. вказує на фінансові труднощі місії України в ЧСР. Повідомляє про пересилання голові

Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Чехословаччині М. Славінському 1000 німецьких марок [2, с. 163]. Подібні проблеми у діяльності місії УНР в Чехословаччині фіксуються у збірнику «Українська революція. Документи. 1919-1921» [17, с. 328].

Найбільше інформації щодо діяльності празької місії УНР, власне, про її взаємодію з посольством УНР в Німеччині, містить «Доклад про сіоністичний конгрес» від 15 жовтня 1921 р., підготовлений М. Вальдманом, співробітником пресового відділу українського посольства у Німеччині. Документ повідомляє про ініціативу представництва «використати XII сіоністський конгрес у Карлсбаді щоб, ... перевести зближення з Сіоністичною партією, ... на місці поінформуватись про відношення сіоністичних представників родом з України до ідеї Самостійної України». Розкриваються підготовчі заходи до конгресу у липні 1921 р. у Празі, де М. Славінський спілкувався з видатним діячем сіоністського руху В. Жаботинським, який накреслив план створення єврейської жандармерії в межах української, що стало певною вихідною точкою у налагодженні переговорів [2, с. 601-602]. Залучення М. Славінського до зазначеної справи, очевидно, пояснюється його знайомством з В. Жаботинським. Працюючи в Одесі, М. Славінський співпрацював з ним як з відомим одеським журналістом і літератором [5].

У зазначеному докладі повідомляється, що дипломатичної місія у Празі надіслала Сіоністському конгресу привітання «в гідній формі від імені українського уряду». Також у цьому «листі було зроблено одверте признание до факту погромів на Україні і дано обіцянку, що при повороті до нормальних відносин на Україні український народ і український уряд зроблять все можливе, щоб загоїти рани», завдані єврейському населенню погромами. Привітання викликало добре вражіння, що дозволило встановити відносини з провідними діячами сіоністського руху [2, с. 603, 601].

Для переговорів з єврейськими діячами в Карлсбад (Карлові Вари) було відряджено М. Славінського, Р. Смаль-Стоцького, М. Вальдмана. Їх метою було довести, що політика української самостійності не може нести відповідальності за страшні ексцеси проти євреїв в Україні, та установити, що ідея самостійності України містить «таку непереможну внутрішню силу, що вона неминуче переведе себе в життя, і цим утвориться спільність долі між українським народом» та 3 млн. місцевих євреїв, в інтересі яких вважалося «підтримувати стремління до самостійності українського народу, працювати з українськими самостійними партіями і, не звертаючи уваги на погроми, підготовлювати мирне співжиття з українським народом» [2, с. 602].

Під час переговорів 30 серпня між В. Жаботинським та М. Славінським і Р. Смаль-Стоцьким йшлося про два практичні заходи: підтримку українського державного авторитету та можливе утворення єврейської оборони, а насамперед підготування великої санітарної допомогової акції, організованої з допомогою українського населення, котра буде допомагати як єврейському, так і не єврейському населенню. Дипломати УНР дійшли висновку, що В. Жаботинський, найбільш впливовий з сіоністів з України, щиро вітає ідею її самостійності та радо готовий використати свій вплив на українських євреїв у цьому напрямку. Подібну позицію зайняли інші сіоністичні провідники та представники родом з України. У розмовах з ними М. Вальдман міг «переконатися, що погроми, які досі стались, хоч і складаються на рахунок українських військових частин, навіть на рахунок уряду Петлюри, але ні український народ, ані ідея української самостійності не можуть бути зробленими відповідальними за ці події». Перемовники, зокрема, погодилися з тим, що в Україні немає жодної антисемітської політичної партії, так що в дійсності всім євреям-націоналістам буде можливо, не дивлячись на погроми, працювати разом з усіма українськими самостійницькими партіями. ... » [2, с. 602-603]. Самого тексту угоди М. Славінського і В. Жаботинського не наводилось.

Загалом, в історичній літературі відомий факт підписання 4 вересня 1921 р. М. Славінським від імені уряду УНР угоди з В. Жаботинським про створення у військових підрозділах УНР автономної єврейської жандармерії для попередження трагедії погромів. Звіт М. Славінського від 16 вересня 1921 р. з цього приводу опубліковано у десятому номері

журнала «Сучасність» за 1976 р. «Доклад про сіоністичний конгрес» дозволяє доповнити окремі аспекти цієї події.

В окремих звітах порушується проблема отримання віз для громадян УНР. Консул УНР у Баварії В. Оренчук у березні 1920 р. довідався від консула ЧСР Благовського про розпорядження міністерства закордонних справ його країни заборонити видавати візи на в'їзд «всім тим, котрі колись належали до Росії». Він повідомив українського посла в Німеччині про можливі наслідки введення нового режиму в'їзду до Чехословаччини. На його думку, це розпорядження «незвичайно шкідливо відіб'ється на тих укр[аїнських] громадянах, котрі зараз на підставі різних і чимраз усердніших обмежень німецьких влад будуть мусіти оставити Німеччину, як і на тих, котрі зараз вертають з французького полону або взагалі із Франції та хотіли б знайти заробіток в Чехії або щонайменше через Чехію проїхати в Польщу та на Україну». У зв'язку із майбутнім запитом Благовського щодо українців, Оренчук зауважував необхідність, щоб «п[аном] Послом Славинським було зараз в тій справі пороблено відповідні заходи перед чеським Міністерством». Вважав, «що Посол Славинський зможе вплинути на користне вирішення справи хоч би тільки тих наших громадян, про котрих буде прохати Консульство ... » [18, с. 266-267]. У звіті від 11 листопада 1920 р. МЗС УНР Р. Смаль-Стоцький повідомив про звернення до німецького міністерства закордонних справ «в справі улегшення в'їзду українських громадян із Чехо-Словаччини та Австрії» [2, с. 132]. Згідно з розпорядженням міністерства закордонних справ Німеччини її консульства у Відні та Празі не визнавали паспортів УНР. Для розв'язання цього питання українські дипломати прохали німецьку владу змінити відповідні інструкції консульствам [7, с. 43]. Крім того, у документах німецького представництва УНР відбилась прагнення влади ЧСР посилити контроль за емігрантами. 13 серпня 1921 р. міністерство внутрішніх справ цієї країни надіслало земським політичним управлінням листа про перевірку документів іноземців в Чехословаччині [20, с. 25-26]. У повідомленні Р. Смаль-Стоцького від 22 жовтня 1921 р. констатувалось: «Чехи видали нові розпорядження щодо паспортів всіх горожан бувшої Російської імперії й візують їх тільки по запиту до Праги». Дипломат повідомляв про допомогу в отриманні віз для окремих українських діячів на кооперативний з'їзд у Празі [2, с. 204].

Повідомлення українського посольства в Німеччині також торкалися питання західноукраїнських земель, зокрема, Закарпаття, включеного до складу ЧСР у 1919 р. 13 серпня 1920 р. Р. Смаль-Стоцький інформував про розмову з міністром закордонних справ Німеччини В. Сімонсом. На його запитання, чи Закарпаття не буде предметом непорозумінь між українцями та чехами і зауваження про німецьку підтримку права на цілковите самовизначення народів, Р. Смаль-Стоцький відповів, «що це питання поки що для української політики неактуальне і що він не має інструкцій до заяви у цій справі. Принципіально й український уряд завсіди заступатиме самовизначення й єдність всіх українських земель» [2, с. 241-242]. Після розмови з послом Угорщини у Німеччині Г. фон Еміхом, Р. Смаль-Стоцький 8 грудня 1920 р. констатував «дуже ворожий настрій угрів до Чехо-Словаччини. Угри за всяку ціну стараються зірвати Чехословакію або в Карпатській Русі, або у Словаччині і таким чином дістати союз із поляками. Це вони хочуть зробити або мирним шляхом, плебісцитом, або, не виключено, й оружжям» [2, с. 139].

У повідомленні Р. Смаль-Стоцького від 26 січня 1921 р. згадується «нота до чехословацького посла в справі п[ана] посла Миколи Василька, якого ворожі елементи підозрівають о пактовання (в угоді – Авт.) з Угорщиною проти Чехо-Словаччини», без конкретизації її змісту [2, с. 162]. Припускаємо, що у ній спростовувались чутки про укладення угоди представником УНР в Швейцарії М. Васильком з представниками Габсбургів щодо утворення із західноукраїнських земель королівства на чолі з представником цієї династії. Саме подібного змісту було спростування дипломатичної місії УНР у Празі з цього питання, опубліковане у чеській газеті «Tribuna» 13 січня 1921 р. [21].

У повідомленні 23 лютого 1921 р. Р. Смаль-Стоцький розглядав позицію керівництва ЧСР щодо західних регіонів України, яку визначав як «прихильність». Причинами цього дипломат вважав авні симпатії чехів та словаків «до Росії з панславістичних причин» та

сподівання, що східногалицькі українці «мають утворити міст між Чехословачією та Росією». Таке прихильне ставлення до Росії та українців також посилювалось «з огляду на глибоку опозицію до Польщі» [2, с. 173 – 174].

Схожа інформація міститься у доповіді Р. Смаль-Стоцького від 27 лютого 1921 р. На аудієнції у посла ЧСР В. Тусара, він зафіксував його міркування про Закарпаття у контексті політики Праги щодо радянської держави: «Стара Росія не вернеться ніколи. До нової Росії є наше щире бажання мати добрий шлях. Тому ми й інвестуємо дуже великі капітали на Карпатській Русі, бо вона є нашим мостом до Сходу. Коли тільки на Сході наступить спокій, то ми Карпатській Русі полишимо вибір, з ким вона хоче злучитись: чи з Україною, чи з Федеративною Росією, чи із союзними штатами Сходу» [2, с. 177]. Також Р. Смаль-Стоцький повідомив, що В. Тусар «згодився на моє прохання звернути увагу Міністра закордонних справ Сімонса не тільки як посла Чехословачії, а також як знавець сходу, що діяльність Скоропадського та товаришів у Німеччині робить на слов'янську демократію дуже небажане враження. Тузар згодився також зацікавитися справою, чи би чеська соціал-демократія не перебрала задачу посередництва між українцями а московською демократією. Прага була би знаменитим місцем для такої праці... » [2, с. 177].

Не обійшов Р. Смаль-Стоцький можливого чехословацько-польське зближення. У доповіді від 9 серпня 1921 р. він повідомив про листування щодо цього із секретарем української місії у Празі О.–І. Бочковським, без конкретних подробиць. На думку Р. Смаль-Стоцького, «Це поступенне скристалізування Східної Європи, яке відбувається на основі Малої Антанти та Балтійського союзу, в котрих обох концепціях Польща починає грати роллю стрілки при політичній рівновазі, викажеться кінець кінцем тільки спілкою закріплення поділу України. Коли розвиток піде далі тим шляхом і нам не вдасться польську позицію підкупати, то треба нам з часом очікувати кріпкого союзу між Румунією, Чехо-Словаччиною а Польщею, якого основою буде удержання анексованих українських земель: Бессарабії, Буковини, Угорської Русі, Галичини, Холмщини, Волині». Р. Смаль-Стоцький вважав доцільним «якнайскорше відновляти нам старі зв'язки із московською демократією, ба навіть здобути собі між ними певні симпатії та використати їх проти цих дуже шкідливих комбінацій. При великому впливі російських кол на чеських русофілів це певно вдасться... » [2, с. 198].

У цьому ж контексті дипломатичний відділ 10 вересня 1921 р. повідомляв про підготовку візиту маршала Ф. Фоша та очільника генерального штабу генерала М. Вейгана до Польщі та ЧСР. Її головною метою названо «остаточно зблизити Чехо-Словаччину з Польщею та ввести Польщу в блок Малої Антанти» із укладенням оборонного і наступального договору між його учасниками «з подвійною метою: служити рівновагою Франції в її антинімецькій політиці та підпирати французькі інтереси у війні з Москвою, котра намічується не далі як на будучий рік. ... Масарик і Бенеш, передбачаючи труднощі, роблять досі певну опозицію, заявляючи, що парламент не піде за ними з огляду на те, що авантюристичний дух, який панує в Польщі, утруднює союз Чехії з поляками» [2, с. 589]. Зазначений візит у 1921 р. не відбувся.

У документах посольства УНР в Німеччині подано відомості про ставлення окремих чеських політиків до України. Так, у листі послу УНР у Великій Британії А. Марголіну М. Порш 27 січня 1920 р. писав: «Із Чехо-Словаччини приходять вістки, що в комісії по закордонним справам Крамарж із своїм русофільством цілком провалився проти Бенеша, який заступає реально політичні напрямки. Бенеш робить українцям деяку надію на Східну Галичину... » [2, с. 225-226].

Дипломати УНР в Німеччині торкались відносин Берліна й Праги, взаємин з предствником ЧСР у Берліні тощо. Так, про налагодження гарних відносин ЧСР і Німеччини повідомляли М. Порш у листі послу УНР у Великій Британії А. Марголіну 27 січня 1920 р. [2, с. 225-226] і Р. Смаль-Стоцький у звітах міністерству закордонних справ УНР 13 серпня і 2 вересня 1920 р. [2, с. 241-242, 119].

Значне місце у повідомленнях посольства УНР в Німеччині з чехословацької тематики відводилося висвітленню ролі ЧСР у Малій Антанті. 2 вересня 1920 р. Р. Смаль-Стоцький повідомив про візит до чехословацького повіреного у справах М. Кобра, який зауважив йому,

що «... не в'яжеться Чехія у своїй політиці з ніким, а головно орієнтується на власні сили та на «Малу Антанту». Союз із Румунією й Югославією заключений; він має в собі точки проти Дунайської конфедерації» [2, с. 119].

9 вересня 1920 р. дипломатичний відділ посольства підготував «Військовий звіт (військові сили Придунайських держав)», що розглядав чисельність армій країн Малої Антанти [2, с. 249].

Ця інформація зацікавила міністерство закордонних справ УНР. Зокрема, 28 жовтня 1920 р. міністерство запропонувало голові Надзвичайної Дипломатичної Місії у Празі «визондувати ґрунт у тім, як би поставився Чехословацький Уряд до участі в Малій Антанті У.Н.Р.» [17, с. 309, 320-321].

Більше уваги цьому військово-політичному союзу надано у повідомленні Р. Смаль-Стоцького 23 лютого 1921 р., до якого додавався меморандум про Малу Антанту, підготовлений секретарем дипломатичного відділу посольства М. Гехтером. У ньому окреслюються обставини створення Малої Антанти, з яких випливає, на думку укладача, її «два головні завдання: перше – на випадок большевицького нападу після розгрому Польщі могли дати опір большевикам російським, друге – гостро вважати, щоби мирові постанови між Австрією та Угорщиною були додержані. ... ». Також вказано причини, на думку дипломата, чому ЧСР як провідна держава Малої Антанти прагне зайняти відносно Франції незалежну позицію. «Економічно Чехословачія якнайтісніше зв'язана з Німеччиною: 75 % чеського вивозу іде до Німеччини, 50 % чеського ввозу йде з Німеччини. ... Позаяк Франція також з економічного боку є найлютішим ворогом Німеччини, то Чехословачія з причин самоохорони не може слідувати за Францією на цьому шляху» [2, с. 173-174].

Ці ж причини утворення Малої Антанти подано у повідомленні Р. Смаль-Стоцького від 27 лютого 1921 р. Окрім того, відзначено, що при укладенні цього союзу чехи відверто заявили міністру закордонних справ Румунії Т. Йонеску, що вони мусять зважати на Росію й тому не можуть брати на себе жодних зобов'язань щодо нерумунських територій – Бессарабії та Буковини. У документі відзначалось, що президент ЧСР Т. Г. Масарик переконав уряд Королівства сербів, хорватів і словенців, «щоби воно залишило всякі наміри інтервенції» [2, с. 177]. Також В. Тусар пояснив причини незацікавленості ЧСР у залученні Польщі до Малої Антанти. Він зауважив, що з «поляками чехи хотять радо порозумітися, але при установах західних і східних границь треба зважати й на другі народи Східної Європи. Тому ми не могли згодитися, щоби Польща вступила до Малої Антанти» [2, с. 177].

Можливо, відповідні повідомлення посольства УНР в Німеччині вплинули на висновки уряду щодо зовнішньої політики ЧСР. В огляді міжнародного становища УНР і закордонної політики від 11 березня 1921 р. вказувалася: «Щодо загального міжнародного становища Чехословаччини і її зовнішньої політики, то вона стремить до того, щоби викристалізувати собі таку закордонну політику, яка б, остаючись в основі осередньоевропейською, була рівночасно і антантофільською, з метою забезпечити свої кордони головно перед імперіалістичними та ірредентичними планами Угорщини» [1, с. 135].

Посольство УНР в Німеччині не залишало поза увагою вплив радянського чинника на центральноєвропейські відносини. Зокрема, документи посольства відображали більшовицьку діяльність щодо середовища українських емігрантів.

Повідомлення від 10 березня 1921 р. містить «Витяг з реферату шефа пропаганди та інформації в Чехо-Словаччині Гутмана (члена большевицького західноєвропейського секретаріату), проголошеного 31/XII [19]20 з нагоди конференції в Бремені». Вказано, що рукописний російський оригінал звіту походить з англійсько-російської агентури в Берліні, де вважається справжнім. Наводились слова Гутмана про те, що «...в Чехії та Австрії большевизм пустив міцні корні», твердження, що «дійсний центр ваги большевицької праці лежить в Чехословачії: ... ». Однак не згадано спроби чехословацьких комуністів захопити владу під час загального страйку у грудні 1920 р.

Значне місце у рефераті присвячено спробам більшовиків домогтися розколу української еміграції. Зауважувалось, що збагнувши «внутрішній дух українського руху» та

завдяки використанню гасла «Хоч большевицька, але таки Самостійна Україна» удалося вмовити також найфанатичніших українців ...» до визнання радянської влади. Зауважено успіхи не лише у пропаганді серед українців в еміграції, але й у проникненні більшовицької агентури в емігрантські організації: «Завдяки праці, веденої на протязі минулого пів року, стало не тільки можливим зібрати ті українські елементи, які природно мають нахил до большевизму, але також схилити до большевизму буржуазні партії, як, н[а]пр[иклад], групу [Євгена] Петрушевича, яка виступає за Самостійну Галичину». Гутман стверджував, що вдалося, «не міняючи політичного складу керуючих кол, захопити в свої руки цілий апарат, а саме через введення надійних большевицьких сил. Кур'єри, які робили зв'язок між окремими групами, злученими з галицьким комітетом та їздили з Праги до Лондона, до місії д[окто]ра [Костя] Левицького та в інші місця, були большевики. Завдяки тим обставинам, що представник д[окто]р[а] [Євгена] Петрушевича був також в Спа, було можливим також там мати своїх людей. ... В такий спосіб ми і з Праги могли вмішуватись в європейську політику....» [2, с. 360-361]. «З другого боку, – відзначалось у рефераті Гутмана, – наша праця була головним чином направлена на підтримування Винниченка та груп, які до нього прилучаються» [2, с. 361]. Важливих подробиць тут не наводилось, хоча вже на той час В. Винниченко здійснив невдалу поїздку до радянської держави з метою надати УСРР українського змісту. Відзначено «успіхи комуністичної пропаганди в Закарпатті». Наприкінці Гутман відмітив цілковите задоволення фінансових потреб у пропагандистській роботі і те, що «Праця нашого офіційного представника в Празі, [Соломона] Гіллерсона, стоїть вище всякої похвали» [2, с. 360-363]. Принагідно відзначимо, що «Політичні звідомлення» дипломатичного відділу українського посольства у Німеччині від 10 листопада 1921 р. повідомляли, що у лютому і березні цього ж року С. Гіллерсон надав допомогу повстанським загонам у Галичині, основу яких становили галицькі біженці, які перебували в ЧСР, а також втікачі «з інтернованих в таборах», очевидно, маючи на увазі окремі підрозділи Української галицької армії [2, с. 665].

Організацію большевицької міжнародної пропаганди проаналізовано у повідомленні від 21 червня 1921 р. Її осередками названо офіційні установи, зокрема, радянські дипломатичні та торговельні представництва за кордоном та їх таємні відділи. Кошти, які надаються, «йдуть не лише на утримання совітських представників за кордоном, але також на покриття видатків обох таємних відділів ..., а також на піддержку комуністичних груп за кордоном, котрі стоять в зв'язку з большевиками. Такі комуністичні групи існують скрізь, головним чином, в Відні, в Празі та в Берліні, де провідники большевицьких місій менше дбають про заключення торговельних договорів, але більше мають на меті придбати і зацікавити большевицькими ідеями якнайбільше людей» [2, с. 465]. Прагу названо «головним центром зв'язку на лінії Москва – Париж» [2, с. 467-468].

Також внутрішньополітичної ситуації стосується звіт дипломатичного відділу «Діяльність комуністів в Чехо-Словаччині» від 1 грудня 1921 р. про утворення комуністичної партії. У ньому повідомлялося про з'їзд у жовтні 1921 р. у Празі представників всіх комуністичних організацій та груп в ЧСР, який під впливом III Інтернаціоналу (Комінтерну) ухвалив рішення про їх об'єднання в одну партію і прийняв відповідний статут, «продиктований їй з Москви» [2, с. 717].

Низка повідомлень українських дипломатів у Німеччині стосувалася поширення серед українських емігрантів – симпатиків радянської влади, ідеї повернення на Наддніпрянщину. Зокрема, наведено повідомлення ВУЦВК від 30 листопада 1921 р. та 12 квітня 1922 р. про амністію рядового складу армій – супротивників радянської України із закликом до їх повернення на батьківщину [2, с. 795]. У зв'язку з цим повідомлялося, що М. Кондрашенко очолив групу українських емігрантів, яка стояла на платформі «зміновіховців» [2, с. 799]. Це був колишній Подільський губернський комісар, який в Українському Громадському Комітеті у Празі керував трудовим відділом. Крім того він був одним із очільників Комітету помочі голодуючим на Україні при цій установі [3, с. 22].

У повідомленні від 12 грудня 1920 р. Р. Смаль-Стоцький торкався маловивченого на сьогодні питання діяльності представництв УНР у справі закупівель для потреб армії. Він доповідав про конфліктну ситуацію, що виникла внаслідок ознайомлення німецького міністерства закордонних справ із копією листа Ревізора військових місій УНР в Празі А. Мельника від 15 вересня 1920 р. військовому міністру УНР. Ця копія була відіслана листом міністру фінансів УНР Х. Барановському, який перебував у Берліні, але не потрапила до свого адресата. У звіті наведено повний текст цього листа: «Ревізурою військових місій ... не раз з'ясовувалась справа закупки військового майна берлінським посольством і повідомлялося про стан справи. Частину цього майна перебрала Торговельна комісія (обмундирування, що переходять в Празі), решту ж посольство не передало. ... ». А. Мельник пропонував вжити заходів до перевезення зазначеної частини майна армії УНР. Р. Смаль-Стоцький повідомив зовнішньополітичне відомство УНР, що в міністерстві закордонних справ Німеччини перед ним поставили запитання: «1) які закупки і яким правом робило посольство, нехтуючи німецький нейтралітет; 2) з дозволу яких установ Німеччини; 3) прохають пояснення в справі аеропланів; 4) протестують, щоби урядові українські установи уживали черновохресний флаг для ошукування, транспортуючи під ним воєнні матеріали». Р. Смаль-Стоцький відповів, «що посол Порш на відпустці і х[в]орий, і я для цих питань мушу попрохати інструкцій Міністра. ... Я прохав доброзичливого мовчання радника Блюхера в цій справі до моєї відповіді. ...» [2, с. 142-143].

Згадуються у документах УНР і деякі ініціативи радянської України щодо ЧСР. Наприклад, у повідомленні дипломатичного відділу від 10 березня 1921 р. зауважено, що «Український радянський уряд ... запропонував мир також урядам Естонії, Латвії, Чехії, Турції, Франції, Італії, Австрії та Німеччини» [2, с. 376]. Також 21 червня 1921 р. наводилось термінове повідомлення українського радянського дипломата М. Левицького від 31 травня того ж року голові уряду радянської України Х. Раковському стосовно узгодження з українськими радянськими дипломатами в ЧСР особового складу чехословацького предстанництва в УСРР. Чехословацьку репараційну комісію для України мав очолити Я. Загер, а її членами мали бути Я. Коларж і В. Мала [2, с. 489-490]. Також дипломатичний відділ посольства УНР в Німеччині підготував звіт «Відомості Радянської України» (1922 р.), в якому навів текст меморандуму голови уряду УСРР Х. Раковського. У ньому згадувалась підготовка договору з ЧСР [2, с. 770]. Але про сам тимчасовий торговельний договір ЧСР і УСРР від 6 червня 1922 р. [5, с. 50] відомостей не наводилось.

У документах дипломатів УНР в Німеччині також зафіксовані початок у 1921 р. Російської акції допомоги, що поширювалася на вихідців з колишньої царської імперії, зокрема, росіян, українців, білорусів. «Політичні звідомлення» за вересень 1921 р. знайомлять з поглядами міністра закордонних справ ЧСР Е. Бенеша на російське питання, висловлені на закритому засіданні Ради міністрів. Він критикував непослідовність політики Антанти стосовно Росії, вважав, що більшовицький режим «витримає ще якийсь час, і з цим треба рахуватися». Торкаючись голоду в радянській державі, Е. Бенеш зауважив, що взяв на себе ініціативу організувати систематичну допомогу за посередництвом Міжнародного Червоного Хреста у вигляді «спеціальних поїздів з санітарним персоналом, з запасом медикаментів, а також окремих поїздів з харчовими запасами». Щодо російської еміграції в Чехословаччині, зокрема, зауважив: «Насамперед нас цікавить російська молодь, студенти, і тому ми постановили прийняти до вищих шкіл коло 1000 студентів ... ». Також Е. Бенеш висловився за міжнародну допомогу російській еміграції за фінансової участі Англії та Франції. Для цього планувався передати відповідне звернення до Ліги Націй [2, с. 595, 596]. Дійсно, такий документ 28 січня 1922 р. ЧСР передала генеральному секретареві цієї організації [4, с. 263]. Прикметно, що розгортання зазначених напрямків – підтримки голодуючих і емігрантів засвідчено у повідомленні представника УНР в ЧСР М. Славінського міністерству закордонних справ УНР від 1 жовтня 1921 р. [19, ф. 1429, оп. 1, спр. 100, арк. 94-98 зв.].

З допомогою еміграції пов'язувалась активізація економічних відносин з радянською державою. Е. Бенеш у згаданому виступі називав їх «Економічна інтервенція», наголошуючи

на необхідності здійснювати її у міжнародному масштабі: «Чехія буде дуже зацікавлена в скорому відродженні нормальних умов життя в Росії і тому повинна буде прийняти в цій акції активну участь. Тепер саме намічується підготовка різних матеріалів на сотки мільйонів корон, і вже складаються списки всіх бажаючих їхати до Росії спеціалістів та знайомих з цим краєм» [2, с. 597].

У повідомленні «Відомості про діяльність бази с[оціалістів]-р[еволюціонерів] у Празі» (10 листопада 1921 р.) розкрито підтримку чехословацькою владою російських есерів, зокрема, В. Бурцева і А. Керенського [2, с. 654-655]. Відзначено, що у Чехословаччині на російську партію соціалістів-революціонерів «дивились ... як на єдину російську політичну організацію, котра здібна робити большевикам опір і котра може стати коло державного стерня після скинення большевицької диктатури» [2, с. 656]. Низка діячів партії приїхала до Праги після того, як про це було повідомлено президенту ЧСР. За фінансової підтримки президента і уряду, у столиці ЧСР створили головну базу соціалістів-революціонерів за кордоном. У вересні 1920 р. вони почали видавати газету «Воля России» та встановили зв'язок зі своїми однопартійцями на батьківщині. Діяльність соціалістів-революціонерів спрямовувалась на пропаганду, інформацію, організацію партійних осередків в Росії та благодійні справи [2, с. 655, 656, 658].

Остання згадка про Чехословаччину у документах посольства УНР в Німеччині пов'язана з припиненням його діяльності. Після зближення радянської Росії та Німеччини у 1922 р. постало питання ліквідації представництва УНР в Берліні. У своєму останньому повідомленні зі столиці Німеччини від 7 березня 1923 р., Р. Смаль-Стоцький сповіщав, що залишає Німеччину та їде до Праги [2, с. 217].

Таким чином, документи посольства УНР в Німеччині містили важливу інформацію про Чехословаччину, насамперед, зосереджуючись на зовнішньополітичних чинниках. Зокрема, вони висвітлювали окремі аспекти відносин ЧСР з Україною, причини утворення Малої Антанти, вплив комуністичного чинника на центральноєвропейські міждержавні відносини та розгортання чехословацькою владою на початку 1920-х рр. підтримки емігрантів із колишньої царської імперії. Вивчення зазначених документів дозволяє поглибити з'ясування особливостей функціонування дипломатичної служби УНР, взаємодії її представництв у різних країнах. Незважаючи на неповний об'єм збережених документів, вони залишаються важливим джерелом вивчення історії української дипломатії та, зокрема, новітніх чехословацько-українських відносин.

Окреслена наукова проблема потребує подальшого вивчення. Аналіз повідомлень дипломатичних представництв УНР про зарубіжні країни дозволить глибше зрозуміти рівень поінформованості керівництва країни, що впливало на політичні рішення та загалом – більш докладно розкрити особливості функціонування мережі українських дипломатичних представництв у період визвольних змагань.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікт інтересів щодо публікації цього рукопису відсутній. Крім того, автор запевняє, що повністю дотримувався етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних, подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919-1921) / упоряд. Валентин Кавунник; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, 2016. 796 с.
2. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Посольство в Німеччині. Частина 1. Кореспонденція Федора Штейнгеля, Миколи Порша, Романа Смаль-Стоцького та звіти Дипломатичного відділу (липень 1918 – березень 1923) / Упоряд. Валентин

- Кавунник; ред. текстів: укр. та рос. Лариса Білик; нім. Юлія Горбач; франц. та англ. Георгій Потульницький. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2021. 844 с.
3. В справі допомоги голодуючим на Україні. *Нова Україна*. Прага, 1922. Ч. 12. 15 вересня. С. 19-22.
4. Вацулик Я. Меморандум Вацлава Гирсы о помощи русским и украинским эмигрантам, направленный в Лигу Наций. *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значение, наследие*. Составители: Л. Бабка и И. Золотарев. Прага: Национальная библиотека Чешской Республики – Славянская библиотека; гражданское объединение «Русская традиция», 2012. С. 263-268.
5. Віднянський С. В. Українське питання в зовнішньополітичних концепціях Чехословаччини (1918-1989 рр.). *Український історичний журнал*, 1997. № 1. С. 43-61.
6. Гриськов А. Одеса у життєпису Максима Славинського. *Чорноморські новини*. 2013. № 20-21. 7 березня.
7. Заболотнюк В. Українські інституції в Німеччині в 1918-1923 рр. *Схід*. 2017. № 6 (152). Листопад-грудень. С. 40-50.
8. Кавунник В. Реконструкція й інформаційний потенціал архівів міністерств закордонних та внутрішніх справ УНР (1918–1921). *Український археографічний щорічник*. Київ, 2018. Вип. 21/22. Том 24/25. С. 81-100.
9. Кривець Н. В. Відносини Директорії УНР і Німеччини 1919–1922 рр. Питання німецької історії: зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2004. С. 119–126.
10. Матяш І. Дипломатичні архіви як джерело дослідження історії української дипломатичної та консульської служби 1917–1924 рр. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2017. Число 28. С. 9 – 32.
11. Осташко Т., Соловійова В. Дипломатичні представництва УНР у країнах Західної Європи (1918–1921 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції*. Київ, 2002. Вип. 1. С. 187-231.
12. Осташко Т., Соловійова В. Матеріали нарад голів дипломатичних місій УНР за кордоном як джерело дослідження доби Директорії. *Архіви України*. Київ, 2003. № 4/6. С. 88–98.
13. Очеретяний В. Дипломатична діяльність Максима Славинського в період Директорії УНР 1919-1920 рр. *Мандрівець*. 2007. № 3. С. 22-28.
14. Очеретяний В. Дипломатична діяльність М. А. Славинського у 1920-1923 рр. *Історичний журнал*. 2007. №4. С. 39-45.
15. Соловійова В. В. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Чехословаччині (1921–1923 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія*. Київ, 2002. Вип. 6. С. 175–181.
16. Стрельський Г. В. М. А. Славинський (1868-1945) і його дипломатична діяльність. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К., 2003. Вип. 9. С. 362-371.
17. Українська революція. Документи. 1919-1921 / Редактор Тарас Гунчак. Нью-Йорк, 1984. Т. 2. 478 с.
18. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918-1922): док. і матеріали / упоряд.: В. Даниленко, Н. Кривець. Київ: Смолоскип, 2012. 592 с.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
20. Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918-1939). Z. Sládek, L. Běloševská a kolektiv autorů. Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 1998. 344 s.
21. Wasilkova úmluva s Habsburky. Monarchistický komplot maďarsko-habsburský. *Tribuna*. 1921. Č. 10. 13 ledna. S. 1.

O. M. KRAVCHUK, PhD in History,

Associate Professor of the Department of World History and International Relations

e-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

32 K. Ostrozky Street, Vinnitsia, 21001, Ukraine

CZECHOSLOVAK ASPECTS IN THE DOCUMENTS OF THE EMBASSY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN GERMANY (1919-1923)

The purpose of the article is to examine the features of the coverage of Czechoslovak aspects in the documents of the Ukrainian People's Republic embassy in Germany in 1919-1923.

The research methodology is based on the scientific research principles of historicism, systematicity, objectivity, historical and logical methods, and source criticism.

The scientific novelty lies in the fact that for the first time in historical science, Czechoslovak plots in the documents of the Ukrainian People's Republic embassy in Germany in 1919–1923 are analyzed. Attention is focused on the analysis of the information potential of the documents from the point of view of the foreign policy of Czechoslovakia, relations between the Czechoslovak Republic and the Ukrainian People's Republic, in particular, the activities of its representatives in Prague and their interaction with the Ukrainian embassy in Germany, and some initiatives of Soviet Ukraine regarding the Czechoslovak Republic.

Conclusions. The documents of the Ukrainian mission in Germany are an important source for the history of the foreign policy activities of the Ukrainian People's Republic. A significant part of this set of documents touches on various issues of interaction between the Ukrainian People's Republic missions in Germany and Czechoslovakia, and the activities of Ukrainian representatives in Prague. The efforts of Bolshevik figures to organize Ukrainian emigration in Czechoslovakia are also highlighted. The internal political situation of the Czechoslovak Republic was practically not covered in the documents. Among the foreign policy measures of the Czechoslovak Republic, the reasons for the creation of the Little Entente, certain aspects of the attitude towards the Ukrainian People's Republic, the launch in 1921 of a campaign to support emigrants from the territories of the former tsarist empire, and the events of the beginning of the establishment of relations between Soviet Ukraine and Czechoslovakia in 1921 were revealed.

Key words: *Ukraine, Czechoslovakia, Germany, diplomacy, emigration.*

References

1. Archive of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Foreign Affairs: diplomatic documents in the period from the Versailles to the Riga peace treaties (1919-1921) / edited by Valentyn Kavunnyk. Kyiv: Mykhailo Hrushevsky institute of ukrainian archeography and source studies, 2016. 796 p. (in Ukrainian)
2. Archive of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Foreign Affairs. The Embassy in Germany. Part 1. The correspondence of Fedir Shteiinhel, Mykola Porsh, Roman Smal-Stotskyi, and the Diplomatic Department (July 1918 – March 1923) / Compiled by Valentyn Kavunnyk; Edited by Larysa Bilyk, Yuliia Gorbach, Heorgii Potulnytskyi. Kyiv: Mykhailo Hrushevskyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies, 2021. 844 p. (in Ukrainian)
3. In the case of aid to the starving in Ukraine. *Nova Ukrajina*. Praga, 1922. No. 12. 15 veresnja. P. 19-22. (in Ukrainian)
4. Vaculyk Ya. (2012). Vaclav Girs'a's memorandum on aid to Russian and Ukrainian emigrants sent to the League of Nations. *Russkaja akcyja pomoshhy v Chekhoslovakyj: ystoryja, znachenye, nasledye*. Sostavyteli: L. Babka y Y. Zolotarev. Praga: Nacyonal'naja byblyoteka Cheshskoj Respublyky – Slavjanskaja byblyoteka; grazhdanskoe objedynenye «Russkaja tradycyja», P. 263-268. (in Russian)

5. Vidnyanskyi S. V. (1997). The Ukrainian question in the foreign policy concepts of Czechoslovakia (1918-1989). *Ukrains'kyi istorychnyj zhurnal*. – *Ukrainian Historical Journal*, No 1, P. 43-61. (in Ukrainian)
6. Grysikov A. (2013). Odesa in the biography of Maxim Slavinsky. *Chornomorsjki novyny*. No. 20-21. 7 bereznja. (in Ukrainian)
7. Zabolotniuk V. (2017). Ukrainian diplomatic mission in Germany in 1918-1923. *Skhid*. No. 6 (152). Lystopad-gruden'. P. 40-50. (in Ukrainian)
8. Kavunnyk V. (2018). The reconstruction and informational potential of the archives of ministries of foreign and internal affairs of Ukrainian People's Republic (1918–1921). *Ukrainsjkyj arkeografichnyj shhorichnyk*. Kyjiv, Issue 21/22. Vol 24/25. P. 81-100. (in Ukrainian)
9. Kryvec' N. V. (2004). Relations between the UPR Directory and Germany, 1919–1922. *Pytannja nimec'koji istorii: zb. nauk. pr. Dnipropetrovs'k*, P. 119–126. (in Ukrainian)
10. Matiash I. (2017). Diplomatic archives as the source of history studies of Ukrainian diplomatic and consular service in 1917–1924. *Specialjni istorychni dyscypliny: pytannja teoriji ta metodyky*. Kyjiv, No 28. P. 9–32. (in Ukrainian)
11. Ostashko T. & Solovjova V. (2002). Diplomatic missions of the UNR in Western European countries (1918–1921 pp.). *Problemy vyvchennja istoriji Ukrainjskoji revoljuciji*. Kyjiv, Issue 1. P. 187-231. (in Ukrainian)
12. Ostashko T. & Solovjova V. (2003). Materials of the Meetings of UPR Foreign Diplomatic Missions Heads as the Source for Directory Period Study. *Arkhivy Ukrainy*. Kyjiv, No 4/6. P. 88–98. (in Ukrainian)
13. Ocheretianyi V. (2007). Diplomatic activities of Maksym Slavynskyi during the period of the UPR Directory in 1919-1920. *Mandryvec*. No 3. P. 22-28. (in Ukrainian)
14. Ocheretianyi V. (2007). Diplomatic activities of M. A. Slavynskyi in 1920-1923. *Istorychnyj zhurnal*. No 4. P. 39-45. (in Ukrainian)
15. Solovjova V. V. (2002). Extraordinary diplomatic mission of the UPR in Czechoslovakia (1921–1923). *Visnyk Kyjivs'kogo nacional'nogo lingvistychnogo universytetu. Serija: Istorija, ekonomika, filosofija*. Kyjiv, Issue 6. P. 175–181. (in Ukrainian)
16. Strelsky G. V. (2003). M. A. Slavinsky (1868-1945) and his diplomatic activities. *Naukovyj visnyk Dyplomatychnoji akademiji Ukrainy*. Kyjiv, Issue 9. P. 362-371. (in Ukrainian)
17. The Ukrainian Revolution. Documents. 1919-1921 / Editor Taras Hunczak. (1984). New York: the Ukrainian academy of arts and sciences in the United States, Vol. 2. 478 p. (in Ukrainian)
18. Ukrainian diplomatic missions in Germany (1918-1922): documents and materials / edited by V. Danylenko, N. Kryvets. (2012). Kyjiv: Smoloskyp, 592 p. (in Ukrainian)
19. The Central State Archive of the Supreme Governments and Governments of Ukraine. (in Ukrainian)
20. Documents on the history of Russian and Ukrainian emigration in the Czechoslovak Republic (1918-1939). Z. Sládek, L. Běloševská and a collective of authors (1998). Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 344 p. (in Czech; in Russian)
21. The Treaty of Wasilk with the Habsburgs. The Hungarian-Habsburg monarchist plot. (1921). *Tribuna*. Č. 10. 13 ledna. P. 1. (in Czech)

Текст надійшов до редакції 29.08.2025. / The text was received by the editors 29.08.2025.

Текст затверджено до друку 14.09.2025. / The text is recommended for printing 14.09.2025.

Текст опубліковано 30.12.2025. / The text was published on 30.12.2025.